

УДК 35:330.87

В. С. БОНДАР

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Проведено аналіз стану корпоративних відносин в Україні, виділено основні проблеми та розкрито перспективи розвитку корпоративних відносин у країні, доведено необхідність державного управління корпоративними відносинами для забезпечення рівномірного розподілу корпоративних прав в економіці та усунення диспропорцій її розвитку.

Ключові слова: корпоративні відносини, корпоративні права, державне управління.

The article analyzes the state of corporate relations in Ukraine, highlights major issues and revealed the prospects of developing corporate relations in the country, proven by the need for government management corporate relations for the even distribution of corporate rights in the economy and removing distortions in its development.

Key words: corporate relations, corporate law, governance.

Акціонерні товариства відіграють важливу роль в економіці держави. В Україні існує більше 35 тис. акціонерних товариств, понад 17 млн громадян України є акціонерами. Разом з тим, чинне законодавство України не забезпечує досить повного й чіткого регулювання діяльності акціонерних товариств, що приводить до множинних порушень прав інвесторів і гальмує інвестиційні процеси. Тому в сучасних умовах необхідним є розвиток корпоративних відносин, які будуть сприяти залученню інвестицій в економіку України, розвитку фондового ринку й зростанню національного багатства.

Становлення корпоративного управління відбувалося в міру еволюції підходів до організації підприємницьких об'єднань. Корпоративні відносини вивчали закордонні економісти А. Берлі, Г. Мінз, П. Дракер, Дж. М. Кейнс, Ж. Ламбен, А. Маршалл, В. Ойкен, М. Портер, П. Самуельсон, Э. Чемберлін. Надалі їхні дослідження розвинули й доопрацювали І. Ансофф, У. Батнер, Д. Йермах, Р. Лазер й ін. Серед російських дослідників-економістів даної сфери варто виділити Л. Базилевич, Л. Бурлакова, Д. Голубкова, А. Горбанова, В. Дементьєва, М. Круглова, Д. Николгородского, А. Радигіна, І. Храброва, Є. Чиркова. Теоретичні аспекти корпоративних відносин досліджувалися в роботах вітчизняних науковців О. Вінник, В. Кравчука, І. Саракун, І. Спасібо-Фатєєвої, В. Щербини та ін. [2; 5 – 7].

Метою даної статті є визначення ролі, проблем і перспектив розвитку корпоративних відносин в Україні.

В Україні основи корпоративних відносин закріплено Господарським кодексом. Так ст. 167 Господарського кодексу визначає корпоративні права як права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації,

що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом і статутними документами. При цьому під корпоративними відносинами розуміються відносини, які виникають, змінюються й припиняються щодо корпоративних прав [1].

Таким чином, відносини у сфері перерозподілу прав власності господарчих товариств є сферою корпоративних відносин. Варто врахувати, що переважна частина економіки України представлена акціонерними товариствами закритого й відкритого типів. Для нашого дослідження є важливим визначити значущість корпоративних прав, які функціонують у країні й виробляють основну частину валового внутрішнього продукту. Корпоративні відносини в національній економіці не обмежуються виключно сектором, що представлений акціонерними товариствами, існує велика кількість суб'єктів господарювання, що утворені у формі господарських товариств: товариства з обмеженою, повною, з додатковою відповідальністю, командитні товариства, які також є структурними елементами корпоративного сектору економіки. Хоча їх доля у виробництві ВВП в Україні ще не досить значна, але вони відіграють суттєву роль у забезпеченні стабільного розвитку національного господарства, особливо при виникненні кризових явищ і слугують базою, що визначає ключові точки зростання економіки під час подолання кризових явищ.

Криза 2008 р. показала значну залежність економіки України від дії зовнішніх факторів. Зважаючи на експортоорієнтовний характер економіки, зміна ціни та попиту на основні позиції експорту значно знижують стійкість національного господарства, з іншого боку, незначні валютні резерви не змогли компенсувати тиск на національну валюту з боку відтоку фінансового капіталу із цінних паперів. Відтак, фондовий ринок і фінансово-кредитна система національної економіки, що сьогодні знаходиться ще в “зародковому” стані та не здатні самостійно визначати вартість капіталу для переважної кількості суб'єктів господарювання, потребують значного державного впливу.

Зважаючи на визначені вище фактори, з наукової точки зору, державне регулювання та управління корпоративними відносинами повинно мати динамічний характер. Зміни в економіці, її розвиток потребують запровадження якісно нової державної економічної політики, що спрямована на підвищення її стійкості до кризових явищ і бути відповідною сучасному етапу розвитку національного корпоративного сектору (корпоративних відносин). Це передбачає зняття галузевих диспропорцій, деконцентрації капіталу, більшої орієнтації на внутрішній ринок.

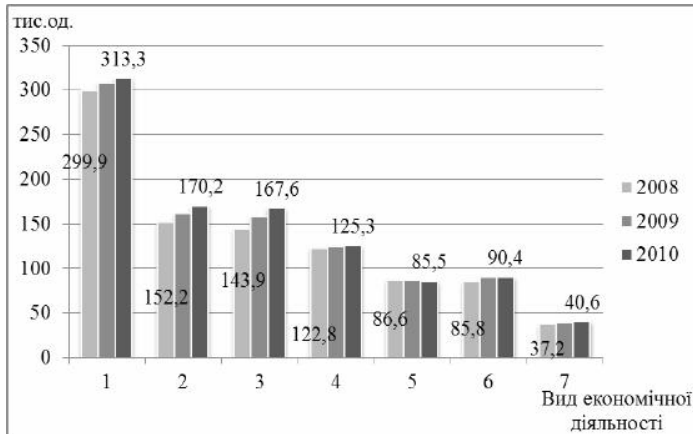
Зважаючи на визначені передумови, проаналізуємо статистичні данні щодо структури корпоративного сектору економіки в галузевому розрізі, форм утворення господарюючих суб'єктів і ступеня концентрації майнових прав і виробництва продукції.

За даними Державного комітету статистики, в Україні кількість підприємств та організацій (ЄДРПОУ) на 1 лютого 2011 р. становила 1 млн 297 тис. 883 од., у тому числі зі статусом юридичної особи – 1 млн 241 тис. 557 од., без статусу юридичної особи – 56 тис. 326 од. [3].

Найбільша кількість суб'єктів ЄДРПОУ зареєстрована у м. Києві – 250 тис. 302 од., Дніпропетровській обл. – 103 тис. 729 од., Донецькій – 94 тис. 688 од.

В Україні кількість підприємств та організацій (ЄДРПОУ) на 1 грудня 2010 р. становила 1 млн 291 тис. 916 од. На рис. 1 представлено динаміку розподілення кількості суб'єктів ЄДРПОУ за основними видами діяльності.

Слід зауважити, що протягом аналізованого періоду змінювалась лише кількість суб'єктів – зросла на 64,5 тис. од. і склала на кінець 2010 р. 992,9 тис. од., причому структура розподілення суб'єктів за видами економічної діяльності суттєво не змінилась. Переважна кількість суб'єктів господарювання сконцентрована у сфері виробництва послуг, у промисловості та сільському господарстві задіяна значно менша чисельність підприємств та їх об'єднань. Галузева структура економіки України за роки незалежності значно змінилася: від концентрації переважної кількості суб'єктів господарювання у промисловості та сільському господарстві до домінування сфери послуг.

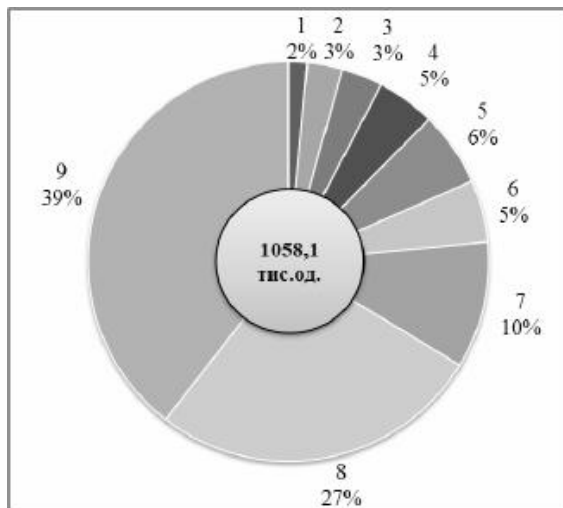
1 – торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку;
2 – надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту;
3 – операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям;
4 – промисловість; 5 – сільське господарство, мисливство, лісове господарство;
6 – будівництво; 7 – діяльність транспорту та зв'язку.

Рис. 1. Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за видами економічної діяльності в 2008 – 2010 рр.

Таким чином, вказані зміни свідчать про поступовий перехід національного господарства від індустріального типу до постіндустріальної економіки.

Наслідком визначеної вище тенденції стають значні зміни у структурі акціонерного капіталу та підходів до оцінки вартості корпоративних прав суб'єктів господарювання корпоративного сектору економіки. Значно менша концентрація капіталу в майнових активах підприємства з більшою складовою інтелектуальної власності з подальшою її капіталізацією призводить до необхідності зміни державної політики з регулювання корпоративних відносин.

За правовою формою господарювання найбільш поширеною в Україні виступає товариство з обмеженою відповідальністю (418,1 тис. од.), на другому місці – приватні підприємства (283,7 тис. од.), на третьому – організації, установи, заклади (108,6 тис. од.), найменш поширеною є комунальна форма власності (16 тис. од.). Структуру розподілу суб'єктів господарювання за основними організаційно-правовими формами представлено на рис. 2.

1 – комунальне підприємство; 2 – акціонерні товариства; 3 – кооператив; 4 – фермерське господарство; 5 – громадська організація; 6 – філія (інший відокремлений підрозділ); 7 – організація (установа, заклад); 8 – приватне підприємство; 9 – товариство з обмеженою відповідальністю

Рис. 2. Структура суб'єктів ЄДРПОУ за основними організаційно-правовими формами господарювання

Акціонерні товариства в Україні менш поширені. Цей факт є наслідком негативних тенденцій, пов'язаних з процесами ворожих захоптів через механізми санації та банкрутства в державному секторі економіки, рейдерськими атаками у приватному та змішаному. Деякі власники після приватизації свідомо змінювали форму власності з акціонерного товариства на товариства з обмеженою відповідальністю. Це стосувалося як вітчизняних інвесторів, так і іноземних компаній, що інвестували в Українську економіку.

Відповідно до визначеної тенденції, державне управління та регулювання мають бути спрямовані на захист прав власників корпоративних прав і забезпечення гарантій їх безпечного переходу у процесах злиття та поглинання.

Іншу тенденцію можна відслідкувати, проаналізувавши рейтинг, який було побудовано Українським рейтинговим агентством та Видавничим домом “Галицькі контракти” – Гвардія 500, в якому представлено 500 найкращих компаній України (табл.) [4].

Таблиця

Концентрація доходів кращих компаній у ВВП України

Рік	ВВП, тис. грн	Доходи кращих компаній,	Питома вага, кращих компаній у ВВП, %
2006	544 153 000	503 763 141	92,6
2007	720 731 000	677 679 134	94,0
2008	948 056 000	641 913 314	67,7
2009	913 345 000	718 411 060	78,7

Слід зауважити, що 500 компаній у загальному обсязі суб'єктів ЄДРПОУ складають лише 0,05 % від загальної їх кількості (станом на кінець 2009 р. – 1033,5 тис. од.). За даними рейтингового агентства, виходить, що близько 80 % валового внутрішнього продукту є результатом діяльності 500 компаній. Це свідчить про досить високий рівень концентрації прав власності в національній економіці.

З таблиці видно, що лише в 2008 р. було зломлено тенденцію концентрації як прав власності в економіці, так і сукупного доходу, що генерують крупніші компанії в Україні. Це відбулося внаслідок перебігу світової фінансової кризи, що негативним чином позначилася на як на внутрішньому ринку (таким чином, компанії-імпортери та зорієнтовані на внутрішній ринок втратили свої позиції), так і на експортних позиціях промислових компаній. Але вже в 2009 р. можна визначити тенденції реконцентрації корпоративного сектору, інтеграція відбувається на основі крупніших компаній, які змогли “вистояти” за умов перебігу кризових явищ та розпочали процеси поглинання своїх менш вдалих конкурентів.

За цих умов державна економічна політика з регулювання корпоративних відносин повинна враховувати інтереси не лише “мажоритарних” власників крупніших компаній в Україні, а бути спрямована на вирішення корпоративних конфліктів у сфері процесів банкрутства та санації за умов зберігання промислового потенціалу національного господарства та стимулювання появи нових невеликих промислових інноваційних компаній на цій основі, які в майбутньому стануть “двигуном” економічного розвитку.

Таким чином, можна зробити висновок, що Україна має певні диспропорції в розвитку реального сектору економіки. Найбільшими недоліками в розвитку корпоративних відносин в Україні можна виділити: нераціональний розподіл суб'єктів ЄДРПОУ за видами економічної діяльності; висока концентрація капіталу та незначний рівень публічних акціонерних товариств, що обмежує розвиток національного фондового ринку та підвищує залежність корпоративного сектору від світових ринків капіталу.

Серед подальших напрямків дослідження можна виділити розробку та обґрунтування заходів щодо державного управління корпоративними відносинами в Україні для усунення диспропорцій розподілення корпоративних прав у країні та для забезпечення сталого розвитку її економіки в цілому.

Література:

1. Господарський кодекс України : станом на 16 січня 2003 р. // ВВР України. – 2003. – № 18 – 22. – Ст. 144.
2. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К. : Істина, 2005. – 720 с.

3. Офіційний сайт Державного комітету статистики. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Офіційний сайт Українського ділового тижневика. – Режим доступу : <http://www.search.com.ua/archive/2008-01-21/kontrakty.com.ua/gvard>.

5. *Саракун І. Б.* Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / І. Б. Саракун. – К., 2008. – 20 с.

6. *Спасибо-Фатєєва І. В.* Корпоративні відносини й корпоративні спори / І. В. Спасибо-Фатєєва // *Юридичний радник*. – 2007. – № 6. – С. 28–33.

7. *Щербина В. С.* Суб'єкти господарського права / В. С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 264 с.

Надійшла до редколегії 01.07.2011 р.